
John McDermott

Kicsi ház a rengetegben

A finnországi rénszarvaspásztorok számára munkájuk sokkal többet jelent az állattartásnál

A rénszarvasok karámba terelése olyan érzés, mint hazaérkezni

Salla határában most kel fel a nap... Salla kis lappföldi város Finnországban, túl az északi sarkkörön; annyira távol esik mindentől, hogy illik rá a mondás: Salla az Isten háta mögött van. Az északi fény utolsó gyenge villanásai is eltűntek már. Kinn csönd honol.

Benn a házban Raisa Korpela már talpon van egy ideje. Amikor három lánya ásitozva bejön a konyhába, sapkákat és kesztyűket szed elő a szobában szanaszét heverő gyerekholmik közül. Ellenőrzi a házi feladatot, felteszi a kávé, és sajtékeket csúsztat az árpakenyér-szeletek közé a reggelihez. Aztán párja, Aarne Aatsinki lép be, kezében egy szatyornyí belsőséggel, mely az egyik frissen levágott rénszarvasból származik: nyelv, szív és belek úszkálnak a világospiros vérben.

„Nem tudom, hol végződik a rénszarvas, és hol kezdődik ő” – jelenti ki Raisa arról a férfiről, akivel már huszonhárom esztendő telt el. Aatsinki és családja évszázadok óta rénszarvastartással foglalkozik – az ember és a Rangifer tarandus faj közt régóta fennálló, szinte szimbiózisnak nevezhető viszony részeként. A legősibb európai kőfaragásokon gyakran rénszarvas-ábrázolások láthatók. 1751-ben a sarkvidéki Európa őshonos népéről elnevezett „Számi¹ Magna Carta”, mely az északi országok megállapodásaként született, biztosította a számiaknak azt a jogot, hogy szabadon vándorolhassanak rénszarvascsordáikkal az országhatárokon keresztül. A svéd–finn határ csak a 19. században volt lezárva a számiak elől – miután az eddig svéd uralom alatt álló

Finnország orosz fennhatóság alá került. Addigra a finnek már átvették a számi szokásokat: elkezdtek rénszarvasvastejet és -húst fogyasztani, az állatot közlekedési eszközként és ragadozók elejtéséhez csaliként hasznosítani.

Úgy tűnik azonban, hogy ez az ősidők óta meglévő viszony ember és állat között a végéhez közeledik. Aarne Aatsinki szerint egyre nehezebbé válik a megélhetés. Már több mint egy évtizede veszteséges a pásztorkodás, és a pásztorok kevesebbet keresnek a finn gazdálkodók átlagos bevételének egyharmadánál. Aatsinkiek mindketten kénytelenek másodállást vállalni. Amiatt is aggódnak, hogy gyermekeik talán nem folytathatják majd az ezeréves hagyományt.

Európa kétmillió rénszarvas-állományának nagy része jelenleg Oroszországban él, a többi 600 000 pedig majdnem egyenlő arányban oszlik el Finnország, Norvégia és Svédország területén. Finnországban mind a számi, mind a finn nemzetiségűek – Aarne Aatsinkihez és Raisa Korpelához hasonlóan – foglalkoznak pásztorkodással.² Ma már nem jellemző a nomád állattartás. 1898 óta Finnország a rénszarvastartásra alkalmas területet ún. *paliskuntákra*, azaz szövetkezetekre osztotta, melyekből jelenleg ötvennégy van. Képviselőik az évi „rénszarvas-köszvényezés” alkalmával döntenek arról, hogyan teljesítsék a túlleltetés elkerülését szolgáló éves kvótát.

Egy pásztornak nem lehet ötszáznál több rénszarvasa. Azt azonban nehéz megmondani, hogy az egyes rénszarvaspásztoroknak ténylegesen hány állata van. Raisa Korpelától megtudjuk, hogy ilyesmit udvariatlanság kérdezni – hasonlóan ahhoz, ahogy egy városi embemél sem illő afelelől érdeklődni, mennyit keres. Ha ilyen arcatlanságra vetemedik valaki, a pásztor kitér a határozott válaszadás elől: „Hát amennyi ott a fa körül van” – ennél többet nemigen tudunk kihúzni belőle.

A finn hústermelésnek mindössze egy százalékát adja a rénszarvasvastej. Az elegáns éttermekben azonban igen közkedvelté vált a sovány hús.

1 Észak-Európa jelenleg 60-70 000 lélekszámú őshonos népének közismert neve a lapp; ők inkább száminak nevezik magukat; a lappot sértőnek érzik.

2 A rénszarvasvastej Norvégiában és Svédországban is a számiak kiváltsága.

Helsinkiben a Michelin-csillagos Chef & Sommelier étterem ajánlatai közt szerepel a szárított rénszarvas-szív jeruzsálemi articsóka-ágyon. Ari Ruoho, a szintén Helsinkiben lévő Nokka étterem főszakácsa állítja, hogy rénszarvasból készült tatárbifsztekje velekszik a nyers tonhalas sashimivel, és jól illik hozzá a gyümölcsös ízű olasz vörösbor. Még azt is elárulja, hogy az ősszel levágott állat húsa megőrzi a gombák fűszeres ízét – ezt legelik az állatok, hogy felhizlalják magukat télire.

Ennek ellenére általános jelenség a hústermelés csökkenése. Finnország-szerte 71 580 rénszarvast vágtak le a 2013–14-es évben, szemben az 1994–95-ben levágott 127 999-es számadattal. A pásztorok abban látják ennek az okát, hogy nemcsak ők az egyetlenek, akik igényt tartanak a rénszarvashúsról. Számukra a legnagyobb gondot a rozsomák okozzák, melyeket 1995 óta védenek a finn vadászati jogszabályok; ezt mintha a rozsomák is tudnák, mivel egyre nagyobb számban jönnek át a határ orosz oldaláról. Egy rozsomákcsalád akár kilencvennél több rénszarvast is felfalhat évente. A pásztorokhoz hasonlóan ők is a borjakat kedvelik, ezért ha a pásztorok nem akarják, hogy csökkenjen az állatállomány, rákényszerülnek arra, hogy maguk kevesebbet vágjanak le a borjakból.

A több ragadozó miatt több pénz megy el a nyáj védelmére. Az igazsághoz tartozik az is, hogy így több kártalanítás jár azok után a rénszarvasok után, amiket rozsomák pusztítanak el. 1986-ban 344 rénszarvas miatt nyújtottak be kárigényt; ez a szám 2013–2014-re 4126-ra emelkedett. A kártalanítás iránti igény benyújtásához azonban a pásztoroknak meg kell találniuk az elejtett állatot – ami embert próbáló feladat a sötét, fagyos erdőben.

A húsevő ragadozók hatással vannak az állattartók közösségére is. Ha az utóbbiak közül némelyeket veszteség ér, másokat viszont nem, ez feszültségeket szül körükben. Egy olyan közösségi tevékenység esetében, mint amilyen a rénszarvastartás, az effajta feszültségek egyes szövetkezetek jövőjét fenyegetik.

Mindez arra készítette e cikk íróját – miután két napot töltött el elpusztult vagy kímulófélben lévő állatok társaságában, hallgatván a gonosz rozsomákokról és a szegény pásztorokról szóló történeteket –, hogy eltűnjön: hosszú távon mi a vonzereje ennek az életformának. Miért dolgoztak ezek az emberek olyan keményen, hogy fenntartsanak egy vesztesé-

ges vállalkozást? A Lauri Aatsinkinek, Aarne édesapjának, Raisa Korpelának és több sallai pásztornak a társaságában eltöltött nap, amikor a még életben levő rénszarvasoknak próbáltak a nyomára bukkanni, segített valamiféle válasz megfogalmazásában.

Az északi emberek többségéhez hasonlóan, Lauri Aatsinkit sem lehet túl bőbeszédűnek nevezni, aki már hetven éve foglalkozik rénszarvas-pásztorokdással. Amikor megkérdeztem, miért jár még ki nyolcvanévesen is ilyen kemény fagyban, így válaszolt: „Csak úgy teszem a dolgomat. Minden napom ezzel telik.” Mikor pedig arról faggattam, hogy miért csinálja, kissé zavarba jött; akárcsak egy fecskét kérdeznék arról, miért repül délre télvíz idején. „Csak úgy – mondta. – Nincs ezen semmi csodáltnivaló.”

A többi pásztor épp ilyen szükszavú. Lauri Aatsinki és Raisa kiszállnak a kisteherautóból, majd üdvözlök tucatszámú barátjukat, akik teát forralnak és kolbászt sütnek a tábornőznél. Az idősebbik Aatsinki régi barátja, Mauri mellett foglal helyet, aki először 1961-ben vett részt karámba terelésen, miután apjuk megmondta neki és két fiútestvérének, hogy legalább egyiküknek tovább kell vinnie örökségét.

Természetes küzdelem

Mauri, aki nemrég vonult nyugdíjba másik munkahelyén, az erdészetnél, szinte minden napját a rénszarvasok között tölti. „Nem is tudom, mi vonz még ide” – mondja. Raisa Korpela szerint ezeknek az embereknek „ez az életformája”. A fiatalabb Aatsinki rábólint, hozzátéve, hogy erre születni kell.

Elsőre nem tűnik túl meggyőzőnek a magyarázat, hogy valamit egyszerűen azért teszünk, mert tesszük. Annyi bizonyos, hogy a természettel való egygyé válás nagyszerű ösztönző erő és fenséges életérzés. De még ha így is van, a szófukar északiak ezt nem mondják ki. A pásztorok ritkán beszélnek arról, hogy mennyire szeretik a természetet – árulja el Raisa Korpela. „Ez olyan nyilvánvaló, hogy említeni sem kell” – jegyezte meg egy másik pásztor, Rainer Hourula, a kobaltszínű eget kémelve.

Tim Ingold brit antropológus észrevette, hogy mind a számik és a finnek is a természetben lelik meg önazonosságukat, de különböző módon. A számik az erdőben találnak mélyebb értelmet. Náluk a tájat szelídség és termékenység jellemzi. A számi közösségekben „az ember együtt létezik a környezettel, nem pedig *ellene* dolgozik”. A finnek számára

azonban az erdő arra való, hogy kizsákmányolják, történjen az akár faanyagért („zöld arany”), akár a rénszarvasokért. „[A finnek] az életet küzdelemként fogják fel – írja Ingold –, melyben az emberek ösz-szemérik erejüket a természettel.” E harcok közepette jön létre az a heves, életerős finn individualizmus, mely „legalább annyira érzelmi, mint amennyire racionális alapokon áll”.

A sallai pásztorok közül sokak számára különös hozadék van ennek a küzdelemnek: soha nem érzik magukat egyedül. A most ötvennégy esztendő Horula mindössze tizenöt éves volt, amikor átvette apjától a nyáját. „Nekem nincs testvérem – mondja – ezek az én rokonaim.” Noora Kotala, Mauri unokaöccsének párja, hasonló érzésnek adott hangot. Megmutatja azt a párjától kapott mezét, mely a borjainak készült egyedi füljelzőt ábrázol. Egy pásztor szemében ez az elköteleződés biztos jele. A palikunta minden rénszarvastartónak kioszt egy motívumot, melyet újszülött borjaik fülébe vágnak. Jelenleg nagyjából tizenkétezer egyedi motívum van. „Ha egyszer valaki eljegyezi magát a rénszarvasokkal, az örökre szól” – mondja Noora Kotala medáljára nézve.

Tim Ingold a *talo* szó fontosságáról is írt. Hozzávetőleges fordításban házat jelent. Van azonban egy mélyebb jelentése is. Amikor a finn pásztorok egy *talo*-ban nevelkedtek, ez nem pusztán azt jelenti, hogy egy helyen nőttek fel. „Egy ház – magyarázza Ingold – teljes háztartás, hely és emberek szerves egysége, mely nemzedékek munkájával épül fel.” Ezt nem lehet csak úgy magunk mögött hagyni. Amikor Aarne azt mondja, hogy pásztorok „születni” kell, ez nem nagyképűség a részéről. Apjához hasonlóan ő is úgy érzi, nincs sok választása. Nem mintha bánná ezt. Ez az, „amit csinálni akarunk” – magyarázza Raisa. – „Ennek a vad életmódnak megvan a maga gazdagsága.”

Ez még akkor is igaz marad, amikor az éghajlat-változás, a fáktermelés és egyre növekvő ökológiai lábnyomunk más jeleinek fenyegetései elérik végtelen nagy üres területeiket. Az évszázadok során a pásztorok azonban alkalmazkodtak a kívülről jövő változásokhoz. Ma már természetes számukra a GPS-es nyomkövetés, a terepjárók és a drónok használata.

Öt dermesztő hidegben eltöltött óra után a pásztorok végre üzenetet kapnak: megtalálták a rénszarva-

sokat. Néhányan beugranak a terepjárókba, és porfelhőt kavarva elhajtának, míg mások előkészülnek, hogy beterelhessék a karámba az érkező állatokat.

Raisa Korpela hirtelen felugrik a szikláról. „Gyerünk” – kiáltja. Piszkosfehér-barna, lavinaszerű tömeg özönlik felénk a fák között. Nem messze mögöttük félkört alkotva jönnek a „csikósok”, és százával hajtják a rénszarvasokat. Bár az erdő beláthatatlan messzeségbe nyúlik, sikerült nekik az állatokat egy nagyjából harminc méter széles oszlopba összeterejni. Másodperceken belül egy biciklipálya méretű és alakú fakaramba szorítják be őket. A „csikósok” leugranak járműveikről, a pásztorok pedig a rénszarvasok után sietnek, és becsukják mögöttük a karám ajtaját.

A tapasztalatlan megfigyelő csak nagy összevisszaságot lát. Raisa Korpela azonban észrevett valamit. A tülekedő állatok közt némelyiknek ismerős a füljelzése. Raisa egy Kepo nevű, rég eltűnt rénszarvastehenére ismer rá, akiről azt hitte, örökre nyoma veszett. „Kepo visszatért hozzánk!” – mondja boldogan.

Ahogy a többiek köré gyűlnek, hogy megsimogassák Kepo puha szőrrel borított agancsát, kiderül, hogy nem ő az egyetlen tévelygő, aki hazatalált.

(*The Economist*)

Edward Carr

Minden módon számon tartanak Adataink és a titkosszolgálatok

A hírszerző szolgálatoknak az Atlanti-óceán mindkét oldalán nagy erőfeszítésükbe kerül, hogy megbarátkozzanak az új technikával és újfajta küldetésükkel. Még akad tennivalójuk

1992-ben a tavaszi hóolvadás idején Vaszilij Mitrohin, a KGB levéltárosa besétált a rigai brit nagykövetségre. Táskája mélyén a kolbász alatt a szovjet hírszolgálat aktáinak másolata lapult, melyeket Oroszországból csempészett ki. Még nem ért véget az év, amikor MI6, Nagy-Britannia külföldi hírszerző szolgálata rejtélyes módon eltüntet- te Mitrohint családjával és hat darab nagy, KGB-

feljegyzésekkel teli bőrönddel együtt; a feljegyzéseket előtte egy tejeskannába és néhány régi ládába rejtve tárolta dácsájának padlója alatt.

A végül 1999-ben napvilágra került „Mitrohin-archívum” lapjaiból vodkaszag és az árulás szelleme árad. Hírhefték kémek történetét mesélik el, mint például Kim Philby brit hírszerző tisztét, aki 1963-ban Oroszországba menekült. Olyan ügynökök kilétét fedik fel, mint Melitta Norwood, aki negyven évig dolgozott szép csendben a KGB-nek délkelet-londoni otthonából, míg nem dédnagymamaként érte utol a hírnév. Mivel igaz marxistához illően hajthatatlan maradt abbéli elhatározásában, hogy nem teszi be a lábát Nagy-Britannia kapitalista bevásárlóközpontjába, méltán került az újságok címlapjára a következő mondat kíséretében: „A kém, aki a közértből jött”.

A hírszerzés világában Mitrohin – addigi legnagyobb fogásnak számító – csústeljesítményét is elhomályosította 2013-ban egy amerikai számítógépes szakember, Edward Snowden esete: Hawaiiból Hongkongba menekült a saját titkos adattárával, mely az Amerikai Nemzetbiztonsági Hivatal (America's National Security Agency, NSA) több mint másfél milliós titkosított aktáját tartalmazta. Snowden olyan nevű programokat fedett fel, mint a DISHFIRE³ és az OPTIC NERVE, melynek örve alatt az NSA és brit megfelelője, a Kormányzati Kommunikációs Központ (Government Communications Headquarters, GCHQ) állítólag telefonokat hallgattak le és számítógépeket figyeltek meg világszerte. Snowden nem azzal valóolta őket, hogy idegen ügynökök szivárogtak be a nyugati hírszerzésbe, hanem hogy a nyugati hírtügnökségek mindenki után kémkednek, beleértve saját állampolgáraikat is.

Ha összevetjük Mitrohin aprólékos munkával legépelte másolatait Snowden nagy tárhelyű tollmeghajtóival, érzékelhetővé válik, milyen hatalmas és gyors változás zajlott le a hírszerzési ágazatban. A nyugati hírszerző ügynökségek régebben egy párhuzamos világban éltek, ahol kémek harcoltak kémekkel. Mesterségük bizalmas információk megszerzése vagy megőrzése volt. Feletteseik kormányzati tisztviselők voltak. Mára a hírszerző ügynökségek mindannyiunk életének részévé váltak. Feladatuk abban áll, hogy megvédjék a társadalmat a terroristáktól és a bűnözőktől. Egyre gyakrabban vonják őket felelős-

segre a sajtóban, a parlamentben és a bíróságokon. Edward Carr sajátos beszámolója az utóbbi tizenöt évben folytatott küzdelmüket hivatott bemutatni, melynek során ezzel az átállással próbálták megbirkózni. Még akad tennivalójuk.

Ki kémkedhet a kémek után?

A hírszerzés forradalma részben az új technológiának köszönhető. Hajdanában, még 1999-ben Michael Hayden, az Amerikai Nemzetbiztonsági Hivatal frissen megválasztott igazgatója azt kérte, hogy küldjenek el egy e-mail-t a személyzet valamennyi tagjának. Ezt a választ kapta: „Erre nem vagyunk képesek.” A szervezet inkább kódok feltörésére használta a számítógépeket, semmint másokhoz hasonlóan a világhálón való böngészésre. Jelenleg a mindennapi kommunikációból kiszűrt adatok exabájttal tárolja új központjuk az Utah állambeli Bluffdale-ben – az első az épületközpont létesítményei közül. A britek kémközpontjában, a GCHQ-ban még az 1980-as években is papíron végezték a kódfejtés munkájának túlnyomó többségét. Ma a Cheltenhamben (Délnyugat-Anglia) levő fánk formájú épületükben számítógépek félhomályba vésző sorai állnak: működésük zaját csak a légkondicionáló berregése nyomja el.

Ez a forradalom közelebb hozta a kémeket az utca emberéhez. A 2001. szeptember 11-i amerikai terroristámadások után a terroristák és a felkelők elleni harc került az amerikai hírszerző szervek működésének középpontjába – tudjuk meg John Parachinitól, az egyik legtekintélyesebb amerikai agytröszt, a RAND Corporation vezetőjétől. A hírszerzésben jelenleg dolgozók csaknem kétharmadát szeptember 11-e óta vették fel. Ahogy digitalizálódott a világ, úgy a kémek is egyre inkább belebonyolódtak a szervezett bűnözés és a pedofilok, valamint a terroristák figyelésébe. Ez akár azt is jelentheti, hogy egy kábítószerral üzerkedő bünszövetkezet nyomon követhető Latin-Amerikától Európáig; bűnbandák pénzmosási ügyletei deríthetők ki, és pedofilok kísérhetők figyelemmel a világhálón.

Mitrohin idejében a kémek kódolt üzeneteket küldtek rövidhullámú rádióadók és levélszekrényekbe rejtett anyagok segítségével. Most kommunikációs csatornáik mindenki máséval összekeverednek; az információcsere épp olyan számítógépek és okostelefonok között zajlik, mint amilyenek az író-

3 Titkos világméretű megfigyelőrendszer és adatbázis-gyűjtemény.

asztalunkon vagy a zsebünkben vannak. Különösen a terrorizmus elleni harc öltött megelőző jelleget. Következésképpen a biztonsági szolgálatoknak inkább összeesküvések leleplezésén kell dolgozniuk, semmint bizonyítékok gyűjtésén.

Többé már nem hiszünk a hazug szónak

Zajlik a digitális forradalom, miközben egyre nagyobb gyanakvás veszi körbe a felelősöket. Elmúltak már azok a napok, amikor a Kongresszus, a belügyminiszter vagy a bíróság megnyilvánulása elég volt ahhoz, hogy helyreálljon a közbizalom egy-egy Edward Snowdenhez hasonló magánszemély vádaskodása nyomán. A titkosszolgálati akciók létének utólagos hivatalos beismerése gyakran általános megdöbbenést vált ki, még azután is, hogy kezeskednek arról, hogy minden a jogszabályoknak megfelelően történt. „Már nem elég, hogy a hatóságok azt mondják: »bízbanak bennünk« – írja a brit Paul Bernal a Kelet-Angliai Egyetem (UEA) információs technológia, szellemi alkotások és a média jogának oktatója. – Az emberek tudni akarják, mi történik.”

Adatvédelmi jogászok azt állítják, hogy a kémek előtt soha nem tapasztalt lehetőségek tárháza nyílt meg, hogy leselkedjenek mások után, és rendőrállam kialakulásának veszélyére figyelmeztetnek. A kémek azzal vágnak vissza, hogy épp ellenkezőleg, nem tudnak lépést tartani a kódok mögé rejtőző terroristákkal és a bűnözőkkel, a világháló útvesztőivel és azzal a jelenséggel, hogy a világ internet-struktúrájának kiépülésével a teljes forgalomnak csak a kisebbik része halad át a számukra hozzáférhető nyugati hálózaton.

A vita középpontjában egy ellentmondás áll. Sir David Omand, volt brit kémfőnök megfogalmazása szerint a modern hírszerzés célja, hogy az állampolgárok bízbanak az államban, hogy az képes elhárítani a mindennapi életüket érő fenyegetéseket. A közbiztonság fenntartása érdekében a kémszolgálatok titkos forrásokhoz és módszerekhez folyamodhatnak, melyek elkerülhetetlenül a magánszféra megsértését jelentik. Mindazonáltal, az emberek bizalmának megtartásához hírszerzőknek átláthatóan is kell végezniük tevékenységüket, és alá kell vetniük magukat a magánszférát védő szabályoknak.

Ezeket az ellentmondásokat nem lehet figyelmen kívül hagyni. A magánszféra az előfeltétele a meghittségnek, a bizalomnak és az egyéni jellegnek – mondja David Anderson jogász, akit a brit kormány kért fel, hogy vizsgálja felül a hírszerzés jogi hátterét. Ez biztosítja az olyan jogokat, mint a gyülekezés szabadsága és a tisztességes eljárásához való jog. Már annak pusztán tudata is bénító hatással van ránk, hogy egy mindent látó állam figyel bennünket, még ha nem is tettünk semmi rosszat. Talán szavainkat később felhasználják ellenünk, egy másik kormányzat által hozott szabályozás értelmében. Talán a kormány megpróbálja eltiporni az elégedetlenkedőket, akik korukat megelőzve törekednek a társadalom jobbítására – ahogy Amerikában az FBI megpróbálta tönkretenni Martin Luther Kinget egy neki küldött levél segítségével, mely egy állítólagos csalódott követője tollából származott, aki „hatalmas csalónak, s hozzá még ördögien gonosznak” bélyegezte.

A magánszféra önmagában nem nyújt zavartalan boldogságot. Ha egy társadalom előbbre helyezi a biztonságnál, akkor az a rend megbénulásához és méltánytalanságokhoz vezet, mely épp azt a meghittséget és a szólásszabadságot gátolná, melyek elősegítésére a magánszféra hivatott.

Hasonlóképpen, bár a nagy nyilvánosságának tudnia kell arról, mi történik a nevében, bizonyos kémkedési technikák hatásukat veszítik, ha kitudódnak. Az 1940-es években Nagy-Britannia kódfeltörő központjában, a Bletchley Parkban az első megfejtett (visszakódolt) Enigma-üzeneteknek az MI6 jelentések „CX” előtagját adták, hogy a náciak azt higgyék, a szokásos – a szakmában HUMINT⁴-ként ismert – hírszerzési módszereken alapulnak. Egy volt CIA-alkalmazott, aki jelenleg a RAND munkatársa, elmondta, hogy 1998-ban egy sikeres rajtaütés után az újságírók miképpen szereztek tudomást arról, hogy a Nemzetbiztonsági Hivatal lehallgatta Osama bin Ladennek, az al-Kaida alapítójának műholdas telefonhívásait. Alig hogy a hírek napvilágra kerültek, elhallgatott a telefon.

4 A HUMINT kifejezés az emberi kapcsolatok felhasználásával folytatott titkos információszerzést jelenti.

Amióta Snowden kitergette a szennyest, a nyugati hírszerző cégek kegyetlen bírálókat kereszt-tüzébe kerültek, különösen Amerikában és Nagy-Britanniában. Nagy részük a szeptember 11-ét követő feszült évekre vonatkozik. A CIA kegyetlen kihallgatási technikáknak vetette alá a foglyokat, többek között a fejük víz alá nyomásával (waterboarding). A Nemzetbiztonsági Hivatal éveken át működtetett telefonlehallgatási rendszert bírói felügyelet nélkül. Később ezt a tevékenységét jogellenesnek minősítették.

Carr beszámolója alapján részletesebb képet kaphatunk ezekről a túlkapasokról. Még ha figyelembe vesszük is őket, akkor is túlzottnak tűnik az amerikai és a brit hírszerzést érő kritika. A valóságban a hírszerző tisztek nem James Bond szerepében tetszelegnek, hanem inkább hivatalnoki munkát végeznek. Nem öntörvényű individualisták, hanem legtöbbször a szabályokat betartva dolgoznak. Vitatkozhatunk annak jogosságáról, hogy szabad-e lehallgatni és adatokat tárolni, az adatbázisokhoz hozzájutni, és a számítógépek sorát feltörni, de képtelenségnek tűnik a gondolat, hogy a Nemzetbiztonsági Hivatal és a brit GCHQ irányítói tömeges megfigyelésről szóló tervet forralnának ellenünk.

Különösen joggal ez a bíráló, amikor az angol nyelvű – Amerikát, Ausztráliát, Nagy-Britanniát, Kanadát és Új-Zélandot tömörítő – Öt szem (Five Eyes, FVEY) néven ismert hírszerző szövetség berkein kívülről érkezik. Kevés ország túl bőbeszédű hírszerző szolgálatának működését illetően, vagy rendelkezik egyértelmű keretrendszerrel irányítására. Nagy-Britannia kémtevékenységét szinte teljes homály fedte az 1990-es évekig, és először csak 2015-ben volt hajlandó beismerni tevékenységének egy részét. Ennek ellenére 2016 végére a hírszerző szolgálatokra is vonatkozik már az elszámoltathatóság alapelve. Amerika pedig nyitottabb e téren bármely más országnál.

Mindez szöges ellentétben áll az olyan országokkal, mint Kína és Oroszország, ahol a biztonsági szolgálatok kizárólag csak a legfelsőbb vezetésnek tartoznak felelősséggel. Az orosz és a kínai polgárok vezetőik korlátlan felügyeletének vannak alávetve. Mielőtt Oroszországra és Kínára tekintenénk, és egyre világosabbá válna

számunkra, hogy ismét csak a nyugati hírügyönkösegek fő ellenségeivel állunk szemben, először gondolkozzunk el a műszaki fejlettség és a terrorizmus okozta kettős csapásról. Ennek a kettőnek együtt sikerült a feje tetejére állítania a hírszerzés világát.

(*The Economist*)

Niklaus Peter

Huldrych Zwingli –
nem volt faragatlan nyárspolgár

Peter Opitz: *Ulrich Zwingli. Próféta, eretnek és a protestantizmus úttörője*

(*Ulrich Zwingli. Prophet, Ketzer, Pionier des Protestantismus*, Theologischer Verlag, TVZ, Zürich, 2016, 119 oldal)

és Franz Rueb: *Zwingli. A dacos politikus* (*Zwingli. Widerständiger Geist mit politischem Instinkt*, Hier und Jetzt könyvkiadó, Baden, 2016, 254 oldal) című könyveinek recenziója

Luther Mártonról már életében közel ötszáz arckép készült, köztük a híres portrék az idősebb Lucas Cranachtól⁵, aki a szász választófejedelmek udvari festője volt. Ha az akkoriban neves művészek – Altdorfer, Grien, Holbein és Dürer – képeit is ide számítjuk, ezek a reformátort személyiségének teljes gazdagságában mutatják. Az így létrejött sokoldalú Luther-ábrázolás mind a mai napig meghatározó: hol komoly szerzetes, hol tudós teológus, hol a nagyszakállú bátor „Junker Jörg” [György lovag – Luther álneve], hol a nagyhatású prédikátor, hol pedig az élet örömeit élvező házasságban – itt egy rendkívül sikeres imázsépítésről beszélhetünk.

Kísérletezzünk

Ezzel szemben Huldrych Zwingliről nem ismerünk egyetlen egy még életében készült portrét sem. A zürichi reformátorról alkotott képünk két olyan,

5 Idősebb Lucas Cranach (Kronach, 1472 – Weimar, 1553. október 16.) német festő, grafikus. Három szász fejedelem udvari festője, a szász festészet iskolája megalapítója. A reformáció korában Németországban ő volt „a német festő”.

halála után készült festményen alapul, melyek Hans Asper keze alól kerültek ki 1531-ben és 1549-ben. Mindkettő egy merev, örömtelen embert ábrázol profilból, aki száját sajátos módon összeszorítja, és mogorván bámul a messzeségbe. Nem túl megnyerő Zwingli-ábrázolás, ha – ha ez egyáltalán igaz – Albrecht Dürer 1516-ból származó, egy fiatal papot ábrázoló képe esetében (mely ma a washingtoni Nemzeti Galériában látható) tényleg egy Zwingli-portréről van szó. Ez azonban vitatott.

Amíg a művészetörténészek és a teológusok közt zajló vitának nem sikerül nyugópontra jutnia, addig ennek a festménynek a segítségével végezzünk egy kísérletet, és tegyük fel magunknak a kérdést: hogyan változna meg Zwingliről alkotott képünk, ha Dürenek ez a fiatal, életerős, bátor és magabiztos papja ténylegesen Huldrych Zwinglit ábrázolná, és a zürichi reformátorral szembeni mélyen gyökerező előítéletek közül melyek kapnának ezáltal esélyt a felülvizsgálatra. Az előítéleteket gyorsan fel lehet sorolni. Zwingli állítólag ember- és kultúraellenes, unalmas, humortalan, faragatlan alak volt, rideg és ráadásul erőszakra hajlamos, aki ellene volt az érzéki örömeknek, akárcsak mintha egy idő előtt jött tálib lett volna.

Kísérletezésünket támogató háttérolvasmányként hadd ajánljak két újabb, Zwingliről szóló könyvet: az egyik egy tudományosan megalapozott, közérthető nyelven megírt mű, mely Peter Opitz egyház-történésztől, a zürichi Reformáció-történeti Intézet vezetőjétől származik. Stílusa higgadt, ugyanakkor folyékony, tartalmas és olyan tömör, hogy egy vasárnapi délután végigolvashatjuk, miközben sokat megtudhatunk a reformátor életéről, gondolkodásáról és munkájáról. A másik egy kimerítőbb, inkább elbeszélő jellegű, magával ragadó könyv Franz Rueb újságíró tollából, aki régi balosként (Altlinker) és magát hatvannyolcasnak⁶ vallóként öreg napjaira megtanulta, hogy értékelje és valahogy meg is szeresse a zürichi reformátort: mint az alcímből kiderül, itt Zwingli „dacos politikusként” jelenik meg.

Miután gazdagabbak lettünk a két könyv elolvasása által, hajlamosak lehetnénk Zwinglit inkább a fiatal, jellemesen bátor és a maga módján szeretetreméltó emberrel azonosítani, akit Dürer örökített

meg, semmint azzal a Hans Asper képeiről ismert fekete ruhás, szigorú, kemény emberrel – teljesen függetlenül attól, hogy mi lehet a szakértők vitájának végkimenetele azzal a portréval kapcsolatban.

Mindenesetre mindkét könyv segítségünkre van abban, hogy a Zwinglivel kapcsolatos fenti előítéleteket eloszlassa. Sokat megtudunk belőlük a jellegzetesen zürichi svájci reformátor független és figyelemre méltó személyiségéről – sok olyan dolgot, melyek teljesen elsikkadnak a reformáció ünnepeinek túlzottan Lutherre összpontosító eseményeinek során. Opitz reneszánsz-humanista megvilágításban látja Zwinglit, rámutatván Rotterdami Erasmushoz fűződő viszonyára és annak a szellemi áramlatnak más képviselőivel való kapcsolataira, mely a Biblia újrafelfedezéséről és a kereszténység megújításáról szolt. Beszámol azokról a borzalmakról, melyeket Zwingli a háborúban tapasztalt meg, és megtudjuk, hogy emiatt utasította vissza a zsoldos katonáskodást is.

Ruebnél magától értetődően nagyobb teret kap a felfordulás napjait élő korabeli Zürich politikai helyzetének bemutatása. Beleláthatunk a város életének társadalmi viharai és megrázkódtatásaiba az egyik – zsoldoscsapatok háborújába bonyolódott – svájci államszövetség kapcsán. Mindkét szerző nagy hangsúlyt fektet az anabaptistákkal [’újrakeresztelőkkel’] folytatott vitára, továbbá helyesbítik azokat az értelmezéseket, melyek Zwinglinek a kappeli háborúban játszott szerepét⁷ dicsőségesnek vagy éppen gyalázatosnak állítják be.

Aki esetleg továbbra is azon a véleményen van, hogy a reformátor faragatlan nyárspolgár volt, itt olvashat Zwingli zeneszeretéről és képzettségéről, valamint megtudhatja, hogy játszott az összes reneszánsz hangszeren (lanton, hárfán, hegedűn, „Raböglin”, azaz háromhúrú kicsi hegedűn, fuvalán, tromba marinán, azaz a tengeri trombita nevű háromszögletű egyhúros vonóshangszeren, sipon, dudán és a cink nevű kürtszerű fúvós hangszeren – a sorból már csak a havasi kürt hiányzik), kísérőzenét írt egy Arisztotelész-vígjátékhoz, dalokat szerzett, és ő alapította Zürich első zeneiskoláját. Ha valaki az érzéki örömek ellenségének szeretné láttatni, annak felhívjuk a figyelmét Zwingli nyílt, őszinte hangú levelére, melyet 1518. december 5-én írt barátjához és munkatársához, Heinrich Utingerhez; ebben elis-

6 A régi balosok és hatvannyolcasok ellenezték a német újraegyesítést, mert számukra a hazaszerelet elavult fogalomnak számított.

7 Az Ósvájci Konföderáció katolikus és protestáns kantonjai közötti fegyveres konfliktusokról van szó.

meri, hogy milyen kétségbeesésbe kergette korábban a cölibátus, és bevallja, hogy Einsiedelnben egy bordélyházhoz hasonló helyen teherbe ejtett egy nőt.

Mindkét szerző anélkül ír erről, hogy képmutató módon mentegetné, Zwinglit úgy ismerjük meg, mint egy őszinte, gyarló, ugyanakkor önkritikus, nagy akaraterevével bíró embert, aki erős igazságérzettel hajtván nem rettent vissza az összeütközésektől, hanem bátran védte saját álláspontját. Míg Ruebnál a vallási és teológiai kérdések kisebb hangsúlyt kapnak, mivel maga nem látja ezek mélyebb értelmét, addig Opitz könyvében ez egészen másképp van. Opitz azt szeretné bemutatni, hogy Zwingli egy a józansággal és emberiséggel jellemezhető, „megreformált vallásosság-típust” teremtett.

Isten mentsen Natter Zwingli-szobrától

A Biblia alapos és elfogulatlan tanulmányozása során ez a humanista képzettségű teológus újra felfedezhet-e Krisztus emberi arcát, és benne egy olyan istenhit

vonásait, melyet az etika megélése nélkül lehetetlen magunkénak tudni. Fontos szerepet játszik ebben az emberi méltóság. Opitz olvasása közben érezhető, hogy maga is ennek a józan evangéliumi-reformátusnak a nyomdokaiban jár – míg Reubnál nehezen tudunk szabadulni attól az érzéstől, hogy szívesen fedezne föl Zwingliben még néhány vonást egy korát megelőző Marx Károlyból.

Ha a két könyvet párhuzamosan olvassuk, egymás kiegészítéseként szolgálnak. Fenti kísérletezésünk a Zwingli-képek ügyében – mint ez sejthető – nem maradt eredménytelen – sikerült életre keltenünk őket. Egy dologban azonban bizonyosak lehetünk: a tiroli szobrásznak, Heinrich Natternek a zürichi Vízi templom (Wasserkirche) előtt álló Zwingli-szobra, mely az 1885 körüli esztendőknél nacionalizmusának föjtött levegőjét árasztja, nem valószínű, hogy túl sok hasonlóságot fog mutatni a megelevenedett Zwingli-festményekkel.

(*Neue Zürcher Zeitung*)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

<i>Erdős Márton</i> PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest	<i>Kapronczay Károly</i> történész, Budapest
<i>Faragó Péter</i> közvélemény-kutató, Budapest	<i>Dr. Maróti Andor</i> ny. címzetes egyetemi tanár, ELTE PPK, Budapest
<i>Gazdag László</i> nyugalmazott egyetemi docens, Tatabánya	<i>Miskolczy Ambrus</i> egyetemi tanár, ELTE BTK, Nagykovács
<i>D. Molnár István</i> ny. tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem (a lublini Maria Curie-Skłodowska Egyetem tiszteletbeli professzora)	<i>Palkó László András</i> postai alkalmazott, Budapest
	<i>Pikó Bettina</i> egyetemi tanár, SZTE Magatartástudományi Intézet, Szeged
	<i>Szász Lajos</i> történész, Budapest

ADÓ 1% FELHÍVÁS

Kérjük, adója 1%-ával idén is támogassa a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat ismeretterjesztő tevékenységét!

**Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Adószám: 19002457-2-42**

A tavalyi évben 541 060 Ft felajánlást kapott a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, melyet az ismeretterjesztés népszerűsítésére fordítottunk.

Köszönjük múlt évi felajánlását!

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Maróti Andor</i> : A szintézis lehetősége az antropológiai és érték-központú kultúra-fogalmak között	1
---	---

MŰHELY

<i>Pikó Bettina</i> : Függőségek és a mértéktelenség kultúrája	16
<i>Faragó Péter</i> : A stressz szerepe a magasan kvalifikált, Z-generációs fiatalok életében	24
<i>Gazdag László</i> : Középosztály és modernizáció	49

SZÁZADOK

<i>Kapronczay Károly</i> : Adatok a hazai orvosképzésben részt vevő zsidó hallgatókról a 18–20. században	54
<i>Miskolczy Ambrus</i> : Codreanu Kapitány Széljegyzetek Oliver Jens Schmitt Codreanu-életrajzához	59
<i>D. Molnár István</i> : Lengyel írók Horthy Miklósról és politikájáról	73
<i>Erdős Márton</i> : Gróf Teleki Pál és Kárpátalja visszatérése (1939)	84
<i>Palkó László András</i> : Vigadtunk és sirtunk Ünnepek és ünneplési szokások Magyarországon a politikai rendszerváltás időszakában: 1989–1990 (2. rész)	96

NAPLÓ

<i>Szász Lajos</i> : A református identitás és a magyar irodalom kapcsolata.	118
--	-----

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

John McDermott: Kicsi ház a rengetegben (121) *Edward Carr*: Minden módon számon tartanak. Adataink és a titkosszolgálatok (124) *Niklaus Peter*: Huldrych Zwingli – nem volt faragatlan nyárspolgár (126)

KÉPEK

Károlyi András grafikái

Tisztelt Előfizetőink!

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1841-ben jött létre a tudományos ismeretek népszerűsítésére, a magyar társadalom tudásszintjének emelésére. Ennek szolgálatában indította el a Társulat sok évtizede ismeretterjesztő folyóiratait, melyek nélkülözhetetlenné váltak az utóbbi fél évszázad iskolai oktatásában, a tudományos igényű, korszerű ismeretközlésben. A természettudományi és társadalomtudományi tudás terjesztése céljából, mindent megteszünk annak érdekében, hogy lapjaink minél szélesebb közönséghez és minél kedvezőbb áron jussanak el. Ezt szolgálja 2017. évi akciónk, melynek keretén belül a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által kiadott lapok – az Élet és Tudomány, a Természet Világa és a Valóság – együtt kedvezményesen fizethetők elő. Célunk, hogy Előfizetőink minél kisebb ráfordítással jussanak hozzá a tudomány legújabb eredményeihez, több lap együttes előfizetése csökkenti az Önök eddigi költségeit.

A következő előfizetői csomagokat ajánljuk:

Élet és Tudomány, Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 32 640 Ft helyett 22 800 Ft
Fél évre: 16 860 Ft helyett 12 120 Ft

Élet és Tudomány és Természet Világa együttes előfizetés:

Egy évre: 24 240 Ft helyett 18 000 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9660 Ft

Élet és Tudomány és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 24 600 Ft helyett 18 240 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9840 Ft

Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 16 440 Ft helyett 10 920 Ft
Fél évre: 8400 Ft helyett 5760 Ft

Akciónk a 2017. évre szóló, egyéves és féléves előfizetésekre érvényes!

A TIT-lapok előfizethetők a Magyar Posta Zrt.-nél:

- személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél
 - telefonon: +36-1-767-8262
- e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
 - interneten: eshop.posta.hu
- levélben: MP Zrt., 1900 Budapest

A 2015. évi és az azelőtti lapszámaink kedvezményesen, 500 forintos áron vásárolhatók meg a szerkesztőségben.

Ára: 790 Ft • Előfizetéssel: 700 Ft

Nemzeti Kulturális Alap

